

Nasilje u korijenu motivacije prvobitnog ljudskog udruživanja

Stefan Elezović

SAŽETAK: U ovom radu hipostazira se konkretan uzrok udruživanja ljudi, odnosno motivacija ključna za formiranje prvih ljudskih zajednica. Pretpostavka je, na što upućuju brojni iskustveni i naučni dokazi, da je svaka forma zajedništva ustanovljena u odnosu spram određenih funkcija, odnosno zbog određenih interesa pojedinaca, koje oni (pojedinci) zahvaljujući grupi mogu ili, pak, mogu lakše da ostvare. Kao ključan faktor za motivaciju udruživanja ljudi u zajednice/grupe pretpostavljeno je nasilje. Takvu pretpostavku podržavaju brojna arheološka i antropološka istraživanja, koja obrazlažu kontekst u kojem su obitavali hominidi, kao i karakter njihovog odnosa. Određeni stavovi sociologa iskorišteni su za osnaživanje zaključaka koje sugeriraju izdvojeni nalazi analiziranih sadržaja. Važnost propitivanja osnovanosti jedne takve pretpostavke, koja naglašava važnost nasilja u konsituisanju socijalne organizacije, ogleda se prvenstveno u skiciranju esencijalnog karaktera odnosa između ljudi, i posredno, u uviđanju važnosti ekologije i konteksta okoline za razvoj umnih i kulturnih kapaciteta čovjeka.

Ključne riječi: *nasilje, zajednica, sigurnost, čovjek, adaptacija, kultura, reprodukcija*

Violence at the Root of the Motivation of Human Association

ABSTRACT: This paper hypostasizes the specific cause of people's association, i.e. the motivation crucial for the formation of the first human communities. The assumption is, as indicated by numerous experiential and scientific evidence, that each form of community is established in relation to certain functions, i.e. due to certain interests of individuals, that they (individuals) can, or can more easily, achieve thanks to the group. Violence is assumed to be a key factor in motivating people to associate in communities/groups. Such an assumption is supported by numerous archaeological and anthropological researches, which explains the context in which the hominids lived, as well as the character of their relationship. Certain views of sociologists have been used to reinforce the conclusions suggested by the isolated findings of the analyzed contents. The importance of questioning the validity of such an assumption, which proclaims the importance of violence in constituting a social organization, is reflected primarily in sketching the essential character of human relations, and, indirectly, in recognizing the importance of ecology and environmental context for the development of mental and cultural capacities.

Keywords: *violence, community, security, man, adaptation, culture, reproduction*

UVOD

Shodno Šopenhauerovom stavu da „»medij motiva« jeste sredstvo pokrećućih podsticaja” (Gehlen, A., 1990: 363), čini se osnovanom pretpostavka važnosti nasilja kao ključnog elementa motivisanja udruživanja ljudi. Čovjek znatno uvećava šanse vlastitog opstanka zahvaljujući činjenici da je dijelom zajednice. Zapravo, tek udruženim snagama čovjek stiče mogućnost „suprotstavljanja” prirodi, ili, ispravnije rečeno, zahvaljujući udruženom djelovanju stiče kapacitet značajnijeg utjecaja na neposrednu okolinu. Naprimjer, zamisliti izdvojenog australopitekusa kako krči šumu, značajno djeluje na bogatstvo biodiverziteta u okolini, ili kako spokojno šeta gustim šumama ili nepreglednim pašnjacima više bi nalikovalo sceni iz crtanog filma, ili predstavi rajskog vrta, nego realnim mogućnostima. Biće rođeno unutar grupe, koje je podložno svakodnevnom utjecaju unutargrupnih relacija, dobrim dijelom, i postaje manifestacija odnosa te grupe. Usvajajući znanja, strategije uspostavljanja i odražavanja relacija s ljudima, i oponašajući prakse iz područja dostupnog čulima, individuum u konačnici biva određen vlastitim iskustvom. Kada je percepcija

pojedinačnog iskustva određena grupnim okvirom, definitivno imamo priliku konstatovati kako je pojedinca izgradila kultura.

NASILJE U KORIJENU MOTIVACIJE PRVOBITNOG LJUDSKOG UDRUŽIVANJA

Iako su razvijeni nebrojeni pristupi karakteru i formi društva i društvenih zajednica, sama motivacija udruživanja ljudi, formiranja prvobitnih zajednica ostala je tek hipostazirana, nedovoljno rasvijetljena i uglavnom podređena širim logičko-psihološkim konstruktima istraživača. Određeni rezultati antropoloških istraživanja, zajedno s brojnim arheološkim nalazima, daju međutim okvir naučno prihvatljivim perspektivama konteksta formiranja prvobitnih ljudskih zajednica. Ovdje treba, prije svega, istaći kako se pretpostavljanje ljudske urođene „društvenosti”, slijedeći dokaze i istraživanja koji potkrepljuju evolucijsku koncepciju, može smatrati u potpunosti apsurdnim, proizvoljnim i neutemeljenim. Prema Vilsonu (Wilson, 1975), trajno muško-žensko povezivanje je rijetko među sisarima. Napuštanje nakon oplodnje je „održiva” muška opcija. Dakle, odbacivanje je prilično uobičajeno, pogotovo tamo gdje

je parenje sezonsko ili barem predvidljivo, a određeno je dugim periodom parenja. Zanimljivo, kod primata je trajno udruživanje muškaraca i žena daleko najučinkovitije (Smuts et al. 1987), i iznosi skoro 100%. (van Schaik, 1996: 16) Već ovdje se kod van Šajka (Schaik) sugerira određena motivacija trajnijeg muško-ženskog povezivanja, gdje termin »učinkovitost« implicira postojanje neke usmjerenosti ka cilju ili pravcu djelovanja. U korist navedenog udruživanja najuvjerljivije zvuči ujedinjavanje radi fizičke sigurnosti mladunaca, jer je pojava infanticida (usmrćivanja novorođenčadi) bila gotovo pravilom. „Glavni društveni problem ženki primata je čedomorstvo od strane mužjaka koji se prije nisu parili sa ženama (Hiraiwa – Hasegawa & Hasegawa, 1994). Procjenjuje se da je infanticid odgovoran za 35% smrtnosti novorođenčadi kod hanuman langura (Presbytis entellus; Sommer, 1994), 37% kod planinskih gorila (Watts, 1990) i čak 64% kod crvenih urličućih majmuna (Alouatta saniculus; Crockett & Sekulic, 1984).“ (van Schaik, 1996: 17)

Sigurnost mladunaca, iako primarna, nije i jedina korist ljudskog povezivanja. Za pretpostavku je da su i sigurnost majke (naročito u kasnijem periodu trudnoće) ali i osiguravanje hrane bile direktni razlozi bliskog međuljudskog odnosa, ali i da je, zauzvrat, ženka bila seksualno pristupačna svom partneru. Žene, „bi mogle slijediti aktivno promiskuitet kada su seksualno pristupačnije i pokazuju situaciju zavisne dostupnosti, kao u trudnoći ili nakon porođaja (Hardy & Whitten, 1987). [...] Dokazi sugeriraju da muškarci, posebno mogući očevi ženine djece, igraju naročitu ulogu u spriječavanju čedomorstva od strane nepoznatih mužjaka: mužjaci koji su bili reproduktivno aktivni često su povezani s novorođenčadima (van Schaik and Dunbar, 1990)“. (van Schaik, 1996: 17) Trajnije povezivanje mužjaka sa ženkom nije dovoljno za objašnjenje organizovanja i združivanja ljudi, prvenstveno iz razloga što se to zbližavanje, učvršćivanje i formiranje muško-ženskog odnosa odvijalo u okviru određene grupe. „Mužjaci smanjuju rizik od gubitka potomstva od infancidnih suparnika formiranjem zajednica i odnosa sa ženama.“ (van Schaik, 1996: 19) Također, dokazi upućuju na kretanje ženki između grupa, tj. na slučajevne promjene grupe kada je sigurnost novorođenčeta dovedena u pitanje, a uglavnom je riječ o situacijama kada se brojno stanje mladih mužjaka zabrinjavajuće uveća.

„Ljudska saradnja ukorijenjena je u opštoj tendenciji prema zajedničkim ciljevima i namjerama, dok je saradnja životinja čisto individualistički optimizirani čin (Mill & Tomasello, 2007; Tomasello et al., 2005). Detaljna opažanja ponašanja tokom združenog lova kod šimpanzi u potpunosti protivrječe takvim tvrdnjama.“ (Boesch, C., 2012: 494) Podjela uloga u toku lova i kasnija raspodjela plijena kod šimpanzi govori u prilog svijesti kod životinja o zajedničkim ciljevima, i njihovom kompleksnom razumijevanju grupnog međudjelovanja. Štaviše, kod ogromnog broja životinjskih vrsta jasno je određena grupna hijerarhija, i način njenog uspostavljanja. Nivo složenosti društvene „organizacije“ (organizovanog – združenog suživota bića) u vezi je s ličnim odnosom u odnosu prema grupi. Tamo gdje je individua izrazito proizvod i reprezent zajednice, podrazumijeva se da je riječ o vrlo složenoj i usklađenoj organizaciji živih organizama.

Prema Šeleru, čovjek je „živo biće koje se može prema svom životu, koji ga snažno obuzima, principijelno asketski držati – zatamljujući i potiskujući vlastite nagonske impulse, uskraćujući im zadovoljenje putem opazajnih slika i predodžaba! Uspoređen sa životinjom, koja uvijek zbiljskom kaže „da“ pa i tamo gdje je gađenje spopada i gdje bježi, čovjek je „onaj koji može kazati ne“. On je „asket života“, vječni protestant protiv gole zbilje.“ (Scheler, M., 1960: 44) Čovjek je dakle, naspram svih ostalih životinja, u stanju da se do određene mjere samoograničava, samostalno određuje vlastiti interes, i eventualno participiranje u nekoj grupi. No, koliko je zajednica zapravo neophodna pojedincu, naročito ako uzmemo u obzir nepostojanje višeg tijela koje reguliše međuljudske odnose?

Slabiji je uvijek u nemilosti jačeg, kao što je i pojedinac ugrožen od strane brojnijeg neprijatelja. Zamisliti hominida u krajnje negostoljubivoj, opasnoj i izazovnoj okolini, suočenog s izazovom osiguravanja hrane, odjeće, skrovišta i, primarno, očuvanja vlastitog života, znači biti svjestan koliko su ništavne šanse opstanka jednom takvom pojedinačnom biću. Takva individua bi i uslijed male povrede znatno smanjila šanse za vlastito preživljavanje, a šanse za ulov krupnije divljači, s nepostojanjem sofisticiranog oružja, i bez znanja o proizvodnji hrane i pravljenju zamki, toliko je mala da nije ni vrijedna pomena.

Prema Miladinoviću, ljudi se udružuju „radi zajedničkog ostvarivanja i zaštite svojih interesa, i ako se to može obezbediti, zajedništva neće ni biti. A osnovni motiv udruživanja je što svaki član zajednice nastoji zadovoljiti svoje potrebe putem drugih članova, jer ih ne može zadovoljiti sam ili sa drugima može bolje i lakše, pri čemu je svako svakome i cilj i sredstvo, i potreba i predmet potrebe.“ (Miladinović, 2009: 50) Potrebe fizičkog osiguravanja vlastitog života, života potomaka od strane zvijeri i drugih grupa, kao i osiguravanje hrane prilagodile su akcije jedinki organizovanom funkcionisanju. Nasilna okolina, odnosno potreba fizičke i materijalne sigurnosti koja iz toga proizlazi vrlo vjerovatno da je inicirala formiranje prvih zajednica humanida. „Abraham Maslov (Abraham Maslow), jedan od najistaknutijih predstavnika humanističke psihologije, ističe da se u hijerarhiji ljudskih potreba, odmah iza fizioloških potreba, nalazi potreba za sigurnošću koja obuhvata tjelesnu sigurnost, odsustvo fizičke prijetnje i psihičku sigurnost koja počiva, odnosno ishodi iz predvidljivosti svijeta. Poznat svijet je predvidljiv svijet. Samo od onih koje poznajemo znamo šta možemo da očekujemo.“ (Kecmanović, 2014: 53) Maslovljeva teza nedvosmisleno potvrđuje sigurnost kao potrebu, s tim, da je potreba sigurnosti u početnoj fazi formiranja pretpostavljene prvobitne zajednice dvostruko naglašenija, jer je osiguravanje fizioloških potreba u direktnoj vezi s fizičkom sigurnošću članova te zajednice.

Prvi „oblik organizovanja“, bila je horda, a javila se u vrijeme „kada je došlo do prelaza iz životinjske u ljudsku skupinu.“ (Vuković, A., Vuković, M., 2009: 149) „Borba za opstanak grupisala je davne pretke čovjeka kako bi se zajedničkim naporima lakše suprotstavili životinjama, odnosno prirodnim silama različitog porijekla. To zajedništvo i proizvodnja su preobražavali čovjeka, odnosno 'natjerali' ljude da se sporazumijevaju. Daljnji proces razvoja ljudskog

društva omogućio je preko rada i proizvodnje da se čovjek jasno izdvoji iz životinjskog carstva kroz novu skupinu u prirodi – ljudsko društvo." (Fiamengo, A., 1970: 125) Razvijanjem tehničkih pomagala, i sticanjem vrijednih saznanja o zajednici i okolini, usložnjavala se i sama zajednica.

Predstave lova drevnih ljudi, kao što je, naprimjer, predstava lova na mamute, ukazuje na preciznu diferencijaciju uloga i zadataka unutar grupe. „Tokom većeg dela ljudske istorije pojedinci su živjeli u malim grupama od najviše stotinak članova, koje je karakterisalo razmnožavanje u rodu, a naseljavali su male i relativno zatvorene prostore. Socijalni biolozi tvrde da su unutar grupa postojale solidarnost i saradnja, ali su one istovremeno bile neprijateljski raspoređene prema drugim grupama, s njima su se stalno nadmetale i bile u sukobu oko oskudnih resursa. Tek u poslednjih nekoliko godina ljudske grupe su se proširile i postale složenije." (Malešević, S. 2009: 151) Iako se potencira razlika između grupa utemeljena na srodstvu, vrlo je malo moguće da je to presudan motiv „drevne“ međugrupne netrpeljivosti. Mnogo je opravdanija tvrdnja da je centralni motiv međugrupnih sukoba bila borba za ključne resurse, prostor na kojemu se lov i sakupljanje odigravalo, te eventualno borba za ženke. „Erik Hobsbawm (Eric Hobsbawm), nakon sumarne analize korijena međuetničkih sukoba ističe da su oni naprosto crta i/ili manifestacija ljudske prirode (la condition humaine). »Nema sumnje da su sukobi između 'nas' i 'njih', koja određuje grupu kojoj pripadamo, odlika ljudske prirode i, u tom smislu, univerzalna.«" (Kecmanović, 2014: 97) "Rodovi i plemena bili su normalan oblik ljudskog organiziranog grupiranja u razdoblju prije pojave države, koja je izrazila klasnu podjelu. Unutar njih razvijale su se sve ostale ljudske institucije i proticao je sav život pojedinaca i ljudskih skupina koje se stvaraju uslijed bioloških potreba (parenje, podizanje djece)." (Šušvar, 1970: 12) Prema Godardu (Goddard, D., 1965) mora postojati temeljni prekid u strukturi srodstva, tako da načelo organizovanja više nije krvna veza. Realan, osjetan rast populacije, promjene u okolini ili neki širi oblik udruživanja u blizini mogu objasniti prekid jedne takve strukture, ali opštevažeći odgovor za pomenutu promjenu još uvijek ne posjedujemo.

Arheološki nalazi ukazuju da porijeklo hominidske linije ide unazad „6 miliona godina p.n.e., kada su *Ardepithecus ramidus* i kasnije *Australopithecus africanus* sišli s drveća kako bi proveli dane hodajući uspravno na tlu, što im je omogućilo da iskoriste i nastajuću ekologiju mješovite šume i travnjaka (Wrangham, 2001). Naši najraniji preci bili su mali, u prosjeku 1,5 metara visine i možda 70 kilograma težine, ali su pokazivali izraženi seksualni dimorfizam koji je ostavio mušjake 60 posto većim od ženki. Među primatima, takav dimorfizam je povezan s obrascem ženskog vanbračnog stupanja u grupu" (Massey, S., D., 2001: 2) Izražen seksualni dimorfizam nedvosmisleno upućuje i na drastičnu razliku u pogledu fizičke snage, koja je u direktnoj vezi s osiguravanjem sigurnosti. U tom pogledu, izgledno djeluje aktivna uloga mušjaka u zaštiti ženki od predatora, i međusobno takmičenje, kao kod primitivnijih vrsta, za prvenstvo parenja. Nivo komunikacije je, smatra se i dalje bio bitno ograničen. "Poput modernih šimpanzi, rani *Australopithecines* vjerojatno mogu riješiti

jednostavne praktične probleme i učiti promatranjem imitacije, ali komunikacija je bila ograničena na jednostavne vokalizacije i geste." (Massey, S., D., 2001: 4) Unutar grupe, ipak, održava se svakodnevna neverbalna komunikacija, blizak kontakt ima veliki značaj za održavanje kohezije grupe. „Primati njeguju i održavaju međusobne veze kroz uzajamno dotjerivanje, što uzrokuje oslobađanje prirodnih opijata u mozgu, koji pak promoviraju osjećaje blagostanja i privlačnosti i dovode do socijalne kohezije (Kaverne, Martensz, Tuite, 1989). Da bi se postigla maksimalna kohezija grupe, svaki član grupe mora njegovati ili biti njegovan od strane svih ostalih. Kao rezultat toga, veličina grupe je prirodno ograničena količinom vremena koju pojedinci mogu priuštiti za međusobno dotjerivanje, pored drugih bitnih funkcija kao što su spavanje, ishrana, udvaranje i parenje." (Massey, S., D., 2001: 4)

Tokom oldovanskog¹ perioda, sem povećanja grupe, većeg mozga i korištenja kamenih alata, malo se toga mijenja. (Massey, S., D., 2001: 4) Taj period trajao je oko milion godina, što je, s obzirom na tadašnji procijenjeni životni vijek, negdje oko 50. 000 generacija. Prije 1,5 miliona godina dolazi do pojave vrste *Homo erectus*. „Napredovanje od habilisa do *erectusa* obilježilo je vrlo važan pomak u ljudskoj evoluciji (Donald, 1991). Iako su se visine dviju vrsta razlikovale relativno malo, veličina *Homo erectus* postala je znatno ujednačenija (1,3 do 1,5 metara) – seksualni dimorfizam je bio smanjen dramatično sa 60 na, procjenjuje se, oko 15 procenata, što je i prosjek modernih ljudi. Anatomski, puna rotacija ramena je nestala [...], što ukazuje na konačni predah od arborealnog² života. Zubi i crijeva su se smanjili, što upućuje na povećanu prehranbenu važnost mesa. S pojavom *Homo erectus* nalazimo dokaze kontrolisane upotrebe vatre (Brain, 1983) i stvaranja sezonskih baznih kampova (Donald, 2001), što sugeriraju pojavu nomadskog života. [...] Vjerovatno se tokom tog razdoblja pojavila ljudska praksa uparivanja, praćena padom međusobnog sukoba mušjaka, nestankom strogih hijerarhija dominacije i rastućim ulaganjem očeva vremena i resursa u svoje partnere i djecu (Lovejoy, 1980). Muška predanost povezivanju je pojačana (ako ne i garantovana) potpuno novom reproduktivnom biologijom, u kojoj su ženke kontinuirano seksualno raspoložive, grudi su povećane i uočljivije, a vrijeme ovulacije je skriveno. Izrazito ljudski i neprimatski – praksa privatne kopulacije vjerovatno se pojavila takođe u ovom trenutku." (Massey, S., D., 2001: 6) Udruživanje u zajednice, u rodove, plemena, pa u klanove, predstavlja izrazito dug period transformacije oblika i obima udruživanja, a kako zbog potrebe, i zbog transformacije međuljudskih

¹ Oldovan je najranija arheološka kultura donjega paleolitika, nazvana prema eponimnom nalazištu, Oldovianskom klanu u Tanzaniji (Olduvai). Prisutna je na nalazištima istočne i južne Afrike. Uglavnom su to grubo obrađena oruđa od lokalnoga kamena, pogodna za razbijanje životinjskih kostiju, kopanje gomolja i sl. Nalazi se uglavnom pripisuju vrsti *Homo habilis*, no novija istraživanja upućuju na mogućnost da su ih izrađivale neke ranije vrste hominida. Najčešći su tipovi olduvijanske kulture tzv. sjekači i sjekalca.

² Na drveću

odnosa dolazi i do transformacije individualnog (pojedinačnog) nastupanja (akcije) u udruženo (kolektivno). Migracije životinjskih vrsta, tipa, primjera radi, bizona, slonova, zebri, itd., govore o sličnom obliku udruživanja kod drugih živih bića u prirodi. Razne druge vrste mogu se nabrojati kao primjer u korist prepoznavanja diverziteta struktura (unutrašnje organizacije) kod živih bića. U načelu, postoji hijerarhija karakteristična za svaku grupu. Ljudi su mogli do toga doći i promatrajući životinje, izvodeći zaključke o prednostima grupne akcije.

U naseljima kao što je Gesher Benot Ya'acov u Izraelu imamo dokaze korištenja vatre. Najvjerojatnije je da je riječ o periodu između 1.000.000 i 500.000 godina prije nove ere. Pretpostavlja se da su se prije „200.000 – 100.000 godina anatomski „moderni“ ljudi, iz Afrike, proširili na Evropu i Aziju.“ (Encyclopedia.³: XXVII) Uslijed rijetke naseljenosti, ljudi su imali relativno stabilno izvorište hrane, i nisu se morali boriti za područje lova. Ako bi, kojim slučajem, iscrpili lovno područje, mogli su jednostavno potražiti drugo mjesto obitavanja. Nalazište Marejbet (Mureybet), u provinciji Raka (Sirija), daje nam dovoljno dokaza o jednom takvom naselju. To je selo koje je živjelo od lova na životinje, kojih je, u vremenu osnivanja naselja, bilo u izobilju. "Evolucijski pristup gleda na ponašanje i spoznaju kao prilagodljive odgovore na ekološke izazove s kojima se suočavaju pojedinci." (Boesch, C., 2012: 488) Zašto je do složenijeg društva došlo tek kasnije, odnosno zbog čega je toliko trebalo da dođe do pozitivne kvalitativne promjene grupnog života – upravo evolucijski pristup obrazlaže. Kasniji ekološki izazovi, koji su utjecali na smanjenje resursa u okolini, i označili kraj tog mjesta, su, istovremeno, proizveli potrebu daljeg tehnološkog i organizacijskog usavršavanja, kao i migracija (u potrazi za resursima bogatijom sredinom). Primitivne ljudske zajednice naročito su osjetljive na promjene ekoloških uslova, pogotovo na klimatske promjene, bez obzira bilo da je riječ o mikro ili globalnoj klimatskoj promjeni. Ti, prelazni periodi, doba socijalnih transformacija čini se i najviše su zaslužni za osiguravanje usmjerenosti čovjeka ka iznalaženju novih načina za vlastito održanje. Izazovniji prirodni uslovi traže sofisticiraniju upotrebu uma.

„Moderni ljudi na kraju zadnjeg ledenog doba napravili su složenije kamene alate i također su imali kapacitet za simbolički izraz, većinom vidljiv na pećinskim slikama u Francuskoj i Španiji od prije 30.000 do 15.000 godina. Oni su takođe kolonizovali Australiju, vjerovatno prije oko 60.000 godina, i Ameriku, bar prije 15.000 godina. Dakle, prije oko 10.000 godina, svaki kontinent osim Antartika je bio naseljen. Mamuti i druge životinje koje su nađene u ledenim sredinama su nestale, zamijenjene divljim životinjama koje danas znamo.“ (Encyclopedia.: XXVII) „Kod *Homo sapiensa*, mozak je dosego svoju sadašnju veličinu i strukturu s punim širenjem čeonog režnja koji je stvorio potencijal za novu i revolucionarnu vrstu kulture (Knight, Dunbar, Power, 1999; Watts, 1999). Važnost ljudskog mozga kao adaptivnog organa naznačena je činjenicom da čini 2 posto tjelesne težine, ali koristi 20 posto ukupne

energije tijela (Donald, 1991). [...] Ključno razdoblje kulturnih promjena čini se da je oko 50.000 godina, u doba koje je različito bilo znano kao „veliki skok naprijed“ (Diamond, 1992), „kreativna revolucija“ (Tattersall, 1998), i „simbolička revolucija“ (Chase, 1999). Od ove tačke nadalje, ljudska tehnologija prolazi kroz brze promjene koje ne uključuju dalje promjene veličine mozga i anatomije.“ (Massey, S., D., 2001: 8) Nedavno studija dokazala je da su naši, nešto stariji, preci, neandertalci jeli morsku hranu. U pećini Figueira Brava blizu Setubala (Brazil), utvrđeno je da je u periodu od približno 106.000 do 86.000 godina p. n. e. korištena morska hrana u ishrani neandertalaca. Prethodno je dokazano je da je morska hrana stimulirala porast kognitivnih sposobnosti kod čovjeka. Ne postoje dokazi, niti implikacije okolinske promjene, ipak, ovdje se može primijetiti kako određeni faktor poput promjene u ishrani može utjecati na dalji razvoj organizma.

U odnosu na grupe drugih vrsta, ljudske su veće isključivo „zbog razvoja neokorteksa, koji nam omogućava da napravimo proračune potrebne za praćenje i manipulisanje svijetom društvenih odnosa u kojima živimo.“ (Massey, S., D., 2001: 8-9) Upravo je zahvaljujući neokorteksu omogućena manipulacija prirodnim i socijalnim uslovima od strane čovjeka. Bolje ovladavanje jezikom, i mogućnost apstrahovanja, doveli su i do domestifikacije životinja, uzgoja biljaka, čime je i potpuno omogućen sedentizam. „U periodu od 7000 do 6000. godine stare ere, ljudi su počeli mijenjati svoje živote lovaca i sakupljača za više zadovoljavajući život agrikulturalista, iako lov i sakupljanje nisu nestali. Učeci da zasade, uzgajaju, žanju i čuvaju hranu, posebno važne usjeve, kao što su pšenica, ječam, i mahunarke (grah), ljudi su mogli sebi pružiti veću raznovrsnost hrane.“ (Encyclopedia.: 15) U periodu između 12.000. i 8.000. p.n.e. počelo se s uzgojem nekoliko vrsta biljaka u široko odvojenim dijelovima svijeta, od čega je veliki dio pripitomljenih biljaka bio godišnji ili geofitan, i prilagođen sezonskim režimima padavina. Rani poljoprivredni centri bili su smješteni na lokacijama koje se i danas odlikuju sezonskim režimima padavina. (Byrne, R., 1986) Upravo vremensko poklapanje početka uzgoja biljaka u odvojenim geografskim područjima sugerise i eventualan presudan uticaja klimatskih promjena, koje su rezultirale promjenama u neposrednoj okolini populacije, a što je, dalje, dovelo do zahtjeva za adaptiranjem na nove izazove. Naravno, još uvijek ne postoji uvjerljiv dokaz za jednu takvu tvrdnju, ali mnogi evolucionistički zaključci legitimišu takvu logičku postavku.

Čajld (Child) (1951) ističe, kako je veličina lovačko-sakupljačkih grupa zavisila od količine prirodne hrane, i efikasnosti tehnološkog rada. Prelazak na poljoprivrednu „ekonomiju“ omogućava znatan porast stanovništva. Osim navedenog, Čajld ističe kako novi način proizvodnje hrane sadrži potencijal prezerviranja viška namirnica što zajednici omogućava preživljavanje tokom perioda nestašice. (Sugira, Y., 1986: 35) „Uprkos tome, impicirano je da je došlo do opšteg trenda sedentizma među neolitskim zajednicama.“ S druge strane, taj novi ekonomski kapacitet poslužio je kao temelj za rudimentarnu razmjenu, koja je kasnije pokrenula drugu revoluciju.“ (Sugiura, Y., 1986: 35) Neolitska zajednica je bila u potpunosti samostalna,

³ Encyclopedia of society and culture in the ancient world

samodrživa i izolovana. Tome govori u prilog i velika kulturna diferentnost među neolitskim zajednicama. Arheolozi su, ipak, identifikovali određene objekte razmjene među neolitskim zajednicama, ali ta je razmjena, iako česta, imala drugorazrednu ulogu. „Višak hrane omogućuje održavanje segmenta društva koji nije direktno posvećen proizvodnji hrane, a posljedično se javljaju i društvene razlike. S druge strane, kooperativne aktivnosti održavaju se u društveno – političkim institucijama, koje su konsolidovane i ojačane magijsko – vjerskim sankcijama i ideologijom.“ (Sugiura, Y., 1986: 36)

Višak hrane i dio populacije koji je zahvaljujući tom višku nastao, kojem lov i uzgajanje biljaka nisu bili osnovna okupacija, otvorili su put dodatnom usložnjavanju zajednice. Zajednica je počela razvijati prepoznatljive simbole, ali i održavati relacije s drugim grupama. Na pećinskim slikama prikazivane su životinje koje su lovili, scene iz lova, kasnije i određeni rituali ili magijski obredi. „Ove životinje su prikazivali u profilu (sa strane). Ovaj format je dozvolio umjetniku da pokaže sve dijelove životinje: glava, tijelo, rep, i sve četiri noge. [...] Životinje su prikazane ne samo sa preciznošću, nego i sa živim osjećajem za život, pokazujući zreo umjetnički stil koji ukazuje da su ljudi počeli slikati mnogo ranije nego što su najranije otkrivene slike.“ (Encyclopedia.: 105) Razvojem oružja nije nestala potreba udruženog djelovanja. „Drevni lovci koji su se oslanjali na takva oružja kao kopljia, morali su loviti udruženo, i naučili su kako čitati znakove prirode koja im je govorila gdje mogu naći plijen i u kom smjeru bi se taj plijen mogao kretati.“ (Encyclopedia.: 571) Hrana, odnosno ulov je bio zajednički, s tim da je sigurno postojala određena hijerarhija u pristupu i prvenstvu prilikom jedenja hrane. Važno je istaći kako su svi članovi grupe imali važnu ulogu u skupljanju (zajedničke) hrane, žene su uglavnom hranu sakupljale, a slabiji muškarci mogli bi biti tragači ili mamci plijenu koji su lovili.

Tehnološki napredak i napredak svijesti i znanja populacije dovode do novih izazova. Kada je pojavom domestikacije životinja i agrokultivacijom olakšano osiguravanje osnovnih potreba za egzistenciju članova grupe, dolazi i do značajnog porasta populacije. Rast populacije opterećuje i naposljetku vodi iscrpljivanju biološkog potencijala okoline, uslijed čega grupa pokriva sve veće područje lova, i zbog čega sve češće stupa u sukobe s drugim grupama koje pretenduju na određeno područje. Odatle, sljedeći momenat; udruživanje zajednica, grupa, motivirano ugroženošću od strane određene grupe, ili raznih drugih grupa. Od tada, najvjerojatnije, čovjek počinje da određuje svoj položaj dijelom i položajem grupe kojoj pripada. Određivanje vlastite važnosti važnošću grupe karakteriše prenošenje moći članova grupe na samu grupu. „Veliki deo ljudske istorije zasnovan je na asimetričnim odnosima moći u kojima samo mali broj povlašćenih izvlači korist, i to na račun drugih. Iako prisila nije ljudski izum (lavovi, pavijani i neke druge vrste takođe koriste silu da bi uspostavili prevlast), ljudi su razvili veoma složene i istančane tehnike dominacije. Oni ne koriste prisilu samo kroz hijerarhiju individualne dominacije, kao što je slučaj u ostatku životinjskog sveta, nego primenjuju silu i kroz hijerarhiju grupa.“ (Malešević, S., 2009: 153) Uviđanjem da položaj unutar grupe zavisi i od položaja

same grupe, možemo tvrditi sljedeće: priroda međugrupnih odnosa zavisi od odnosa moći između samih ljudskih zajednica. Priroda slučaja (koji može biti i pojedinačni) doprinosi konstituciji unutargrupne strukture koliko i princip dominacije što stoji između grupa. Grupe nisu samo brojne individue objedinjene zajedničkim interesima, to su, od određenog momenta, i brojne zajednice povezane stavom ili vrijednošću.

ZAKLJUČAK

Posluživši se određenim brojem zaključaka relevantnih stručnjaka mogli smo uvidjeti važnost utjecaja okoline na evoluciju čovjeka, kao i na evoluciju ljudskih organizacija, i formi udruživanja. Ipak, kao što je kroz nekoliko navoda pomenuto, udruživanje nije ljudska inovacija, niži organizmi također su se organizovali u grupe, ponekada i ogromne po brojnosti (naprimjer, kada je riječ o sezonskom kretanju životinja; bizoni, ptice, insekti, itd.), posebno je za istraživanje primitivnih ljudskih organizacija zahvalno pratiti organizacije primata. Iako je, dakle, riječ o nečemu svojstvenom mnogim vrstama, nama mora biti jasno da i kod nižih vrsta postoje funkcionalni razlozi njihove združenosti. Prvi takav razlog jeste povećanje šanse preživljavanja jedinke u grupi, naročito kod vrsta koje su lovina, jer je u grupi jedinka manje izložena. Drugi, možda isto toliko značajan, razlog jeste parenje.

Kognitivni razvoj čovjeka, razvoj neokorteksa, temeljni je preduslov sveobuhvatne kulturne evolucije čovjeka. Usaglašavanje oko lova, odbrane, i hijerarhije upućuje na osviještenost nužnosti usklađenosti odnosa i funkcija u grupi, što oponira perspektivama koje drže realnim koncept prediskustvene homofilije. Homofiliju je, ipak, moguće dijagnostifikovati na osnovu odnosa roditelja spram mladunca, a vidjeli smo da su u određenoj mjeri i očevi imali određenu afekciju prema mladuncima. Hipostaziranje šireg dosega homofilije, njene urođenosti ili prirodnosti kod čovjeka, opovrgnuto je direktnim uvidom interesne osnove udruživanja, kao i rekognicijom važnosti okoline za zajednicu i odnose unutar iste.

Nagonska osnova ima limitirani doseg u opisivanju pojave združivanja, ali je izuzetno važno krenuti od iste. Sezonsko parenje i neskrivena ovulacija bila je ranija odlika naših dalekih predaka, primata s antropomorfnim crtama. Evidencija anatomskog evoluiranja naše vrste može upućivati na artifičijelnu nadgradnju baze, odnosno na relevantnost društvenog konteksta za anatomsku konstituciju čovjeka, u dugim vremenskim periodima. „Korekcija“ seksualnog dimorfizma barem dijelom ide u korist prethodnoj tezi.

LITERATURA

- Boesch, C. (2012). The ecology and evolution of social behavior and cognition in primates. In J. Vonk & T. K. Shackelford (Eds.), Oxford Library of Psychology. The Oxford handbook of comparative evolutionary psychology (p. 486–503). Oxford University Press.
- Byrne, R. (1986). Climatic Change and the Origins of Agriculture, Studies in the Neolithic and Urban Revolutions, Mexico, 21- 34
- DeMarrais, E. (2011). Figuring the Group, Cambridge Archaeological Journal 21:2, 165-86
- Encyclopedia of society and culture in the ancient world, (editor in chief; Peter Bogucki), Fact on file, Vol 1

- Fiamengo, A. (1970). Osnove opće sociologije, Zagreb, Narodne novine
- Gehlen, A. (1990). Čovjek; njegova priroda i njegov položaj u svijetu, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo
- Goddard, D. (1965). The Concept of Primitive Society. *Social Research*, 32(3), 256-276.
- Kecmanović, D. (2014), *Etnonacionalizam*, Beograd, Clio
- Malešević, S. (2009). *Sociologija etniciteta*, Beograd, Fabrika knjiga
- Massey, S., D. (2001). A Brief History of Human Society: The Origin and Role of Emotion in Social Life, *American Sociological Review* 67(1) • February 2002
- Mennell, S., *Civilisation and Decivilisation, Civil Society and Violence*, *Irish Journal of Sociology*, Vol 5, 1995, pp. 1-21
- Miladinović, S. (2009). *Elite raspada*, Beograd, Službeni glasnik
- Scheler, M. (1960). *Položaj čovjeka u kozmosu*, Sarajevo, Veselin Masleša
- Sugiura, Y. (1986). The Neolithic Revolution, a Case Analysis: A Reevaluation of the Childean Concept as Applied to Jomon, Japan, *Studies in the Neolithic and Urban Revolutions, Mexico*, 35-50
- Šušar, S. (1970). *Nacije i međunacionalni odnosi*, Zagreb, Naše teme
- van Schaik, P., C., (1996). Social Evolution in Primates: The Role of Ecological Factors and Male Behaviour, *Proceedings of the British Academy*, 88, 9-31
- Vuković, M., Vuković, A. (2009). *Sociologija*, Bor, Tehnički fakultet
- Will, M. (2020). Neanderthal surf and turf, *Science*, Vol 367, 1422 – 1423

INFORMACIJE O AUTORU**Stefan Elezović**

JU SŠC "Vuk Stefanović Karadžić" - Lopare

Dositeja Obradovića, 75240 Lopare

e-mail: os.ares62@gmail.com